

LOREDANA-MARIA ILIN-GROZOIU

**Iulia Wišoşenschi, Emil Țârcomnicu, Cătălin Alexa,
Nistor Bardu, „Lecturi vizuale” etnologice la aromânii
din Albania, zona Korçë,
București, Editura Etnologică, 2014, 144p.,
ISBN 978-973-8920-72-9.**

Albumul intitulat „*Lecturi vizuale*” etnologice la aromânii din Albania, zona Korçë este rezultatul proiectului de cercetare *Configurări ale discursului etnologic al aromânilor din Albania și România din perspectiva cercetărilor științifice interdisciplinare (etnofolclorice și lingvistice) actuale*, propus de către Societatea de Cultură Macedo-Română, în parteneriat cu Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” și Fundația Culturală „Mușata Armână”. Grupul de specialiști ai spațiului romanic de la sud de Dunăre atrage atenția asupra faptului că, deși intenția demersului științific consta în realizarea unei cercetări de teren „în care să surprindem metamorfozările discursului oral, pornind de la sursa primară – o comunitate conservatoare, cu o vie tradiție orală (aromânii fărșeroți din zona Corcea) și cu o viață comunitară coerentă, spre o investigare inedită într-un nou mediu de viață, cel al enclavelor de aromâni (unii dintre aceștia cu cetățenie albaneză), stabiliți temporar sau definit în România”, condiționările de natură financiară „au orientat demersul spre o abordare diferită, vizuală și, de ce nu, incitantă – album de fotografie etnologică” (p. 4). Se pornește, în acest demers, de la stadiul actual al bibliografiei și cunoașterii problemei, cu intenția declarată de a concepe o lucrare de valorificare a cercetării de teren, derulată în august 2014, sub forma unor albume cu informație etnologică vizuală.

Coautorii deschid investigația lor cu secțiunea *Peisaje culturale*, care este rezervată prezentării patrimoniului cultural al aromânilor din cele cinci localități cercetate: Corcea, Moscopole, Pleasa, Boboștița, Șipsca, „comunități coerente sub aspectul unei identități culturale colective, aflate însă într-o evidentă criză identitară, provocată de slăbirea și diluarea jaloanelor și reperelor tradiționale în contextul dinamicii societății actuale” (p. 5). Referitor la orașul Corcea, aflat în sud-estul Albaniei, coautorii menționează faptul că acesta are o populație aromână de 10 %, de-a lungul anilor stabilindu-se aici negustori aromâni din centrele comerciale învecinate, precum și din Câmpia Musakiei, păstorii și meșteșugarii îndreptându-se către periferia orașului. Coautorii observă faptul că majoritatea caselor din cartierul vechi al aromânilor sunt așezate în pantă, locuințele vechi sunt construite din piatră, gardurile sunt înalte de doi metri, iar porțile sunt dreptunghiulare și ovale. De asemenea, succint, coautorii ne oferă informații despre târgurile săptămânale (*păzări*) din Corcea, care

se țineau în ziua de luni, prezenți fiind de fiecare dată meșteșugarii aromâni din localitățile Mboria, Pleasa de Sus, Dișnița, Boboștița, Bitcuchi, Frașari, Șipsca și Moscopole. Despre prima biserică ortodoxă aromânească din Corcea aflăm de la parohul acesteia, Dumitrache Veriga, că lucrările de construire au început în anul 1905 și au fost finalizate în 1926. Dar, la cutremurul din anul 1930 biserica s-a dărâmat, comunitatea de aromâni ridicând o altă biserică mică, din lemn, care a fost și ea demolată de către sistemul ateu. În anul 1995, a fost pusă temelie la actuala biserică, cu ajutorul Guvernului României, a românilor din America și de pretutindeni, dar și a aromânilor din Corcea. Din anul 2005, slujbele religioase sunt săvârșite de către preoți, în acest locaș de cult. În prezent, în cimitirul din Corcea, identificat ca loc de dormit și repaus pentru cei decedați, se regăsesc și creștinii, și musulmanii, precum și celelalte comunități religioase. Vechiul cimitir „era împărțit, sectorizat pe religii, însă ideologia comunistă a regimului Enver Hoxha a intervenit în ritualul înmormântării, pulverizând granițele religioase și uniformizând întru eternitate lumea celor dispăruți” (p. 25).

Din localitatea Corcea, coautorii redau în imagini: o stradă în cartierul aromânesc; o casă de piatră, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, construită în stilul arhitecturii vernaculare; case noi și vechi; porți în vechiul cartier aromânesc; produse vândute în piața permanentă; biserica Sf. Sotir; monument în curtea bisericii Sf. Sotir; paraclisul Sfântului Sotir, care a reprezentat biserică, școală și sediu pentru aromâni și pentru Șuțata Culturală a Aromânilor din Albania, filiala Corcea; placa funerară din cimitirul eroilor; cimitirul.

În continuare, coautorii întocmesc un scurt istoric al orașului Moscopole, care în secolul al XVIII-lea a fost metropola comercială a întregului Epir. O atenție deosebită este acordată bisericilor aromânești, coautorii constatând că, în prezent, există numai șapte biserici, dintre care: biserica Sf. Nicolae, biserica Sf. Atanasie, biserica Sf. Ilie, biserica Sf. Petru. De asemenea, coautorii remarcă faptul că o caracteristică arhitectonică a acestor biserici o constituie existența pridvorului. Aceste prispe, dispuse pe latura de sud, „ofereau protecție picturilor exterioare de pe ziduri și posibilitatea ca ele să fie admirate de enoriași înainte de a intra în biserică” (p. 41). Frescele de secol XVIII au fost realizate de către pictori renumiți, precum David Selenica și frații Zogravi.

Din localitatea Moscopole sunt redate în imagini: biserica Sf. Nicolae; picturi pe pereții pridvorului bisericii Sf. Nicolae; biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gabriel; pictură pe zidurile bisericii Sf. Nicolae; biserica Sf. Atanasie; detalii din pridvorul bisericii Sf. Atanasie; ziduri de piatră în jurul catedralei Sf. Maria; catedrala Sf. Maria; detalii din zidurile bisericii Sf. Ilie; biserica Sf. Ilie; biserica mănăstirii Sf. Ioan Botezătorul; stradă pavată cu pietre de râu; poartă, ziduri de piatră, casă nouă și casă prăbușită.

Referitor la localitatea Șipsca, care a fost și este locuită exclusiv de către aromâni, una dintre constatările coautorilor se referă la biserică, care a fost construită din piatră și acoperită cu plăci, fiind refăcută pe baza unui program internațional. Slujbele erau oficiate în limba română, preoții și profesorii fiind remunerați de către statul român. Cimitirul, aflat în imediata apropiere a bisericii, este protejat de un zid de piatră. De asemenea, coautorii remarcă faptul că locuința tradițională a aromânilor are unul sau două etaje, zidurile fiind

înălțate din piatră dură și întărite cu brâie din lemn de zadă. Școala românească de băieți a fost înființată în anul 1892, iar cea de fete, în anul 1904, ambele încetându-și activitatea în 1944.

Din localitatea Șipsca, coautorii redau în imagini: biserica Sf. Gheorghe; pictură din interiorul bisericii Sf. Gheorghe; pictură la intrarea în biserica Sf. Gheorghe; case din piatră.

În continuare, ni se oferă informații despre localitatea Boboștița, aflată la opt km de Corcea, cu populație majoritară bulgărească, între care, de-a lungul timpului, s-au stabilit și aromâni. „Între aromânii din Boboștița și fârșeroții din Corcea funcționează o delimitare identitară, cei dintâi considerându-se ca fiind diferiți, spunând că păpânii lor au venit din Macedonia în urmă cu mai mulți ani” (p. 75). Coautorii surprind actele și practicile funerare care indică credința aromânilor în viața de dincolo de mormânt.

Din localitatea Boboștița, sunt redată în imagini: mănăstirea Panaghia; o cruce în curtea mănăstirii Panaghia; biserica nou construită în Boboștița; cruci de piatră în cimitirul din curtea bisericii Boboștița; case vechi în Boboștița.

În atenția coautorilor stă și localitatea Pleasa, care în anul 1905 avea 705 locuitori, toți aromâni. Prima școală aromânească de băieți a fost înființată în anul 1881 de către preotul Haralambie Balamaci și a funcționat până în 1925.

Din localitatea Pleasa, coautorii redau în imagini: ruinele bisericii din Pleasa de Sus; Icoana Maicii Domnului, păstrată în zidurile bisericii din Pleasa de Sus; gușter surprins printre pietrele fostelor case.

În cea de-a doua secțiune – *Ocupații, alimentație, industrie casnică* – coautorii menționează faptul că ocupația principală a aromânilor a fost păstoritul. „De aceasta se leagă multe activități conexe, atât din industria casnică, cât și privind valorificarea produselor lactate, pielăriei ș.a.” (p. 91). În atenția coautorilor stă cârligul ciobănesc, folosit de către păcurari la prinderea oilor de picioarele din spate sau ca armă de apărare. O altă meserie practică de către aromâni era cea de cărvănar. De asemenea, aromânul era arhitect, zidar, fierar, lăcătuș, tâmplar sau lemnar. Era priceput și în arta metalului, centre importante existând în Pind la Niculița, Corcea, Crușova, Sanmarina, Călaru și Seracu, în Macedonia la Nevesca, Crușova, Blața, Seres și Gopeș, la Perlepe și Salonic etc. În acest sens, coautorii ne oferă informații despre atelierul din Moscopole al fierarului Petrică Nicola, care „îmblânzește focul cu ustensile moderne și execută cu multă migală o paletă largă de comenzi, printre care se remarcă porțile din fier forjat ornamentate cu motive zoomorfe și fitomorfe, precum și nelipsitul motiv al vulturului bicefal” (p. 105). O atenție deosebită este acordată alimentației aromânilor păstori, coautorii subliniind faptul că de nelipsit era laptele cu derivatele lui, iar plăcintele umplute, *pitele*, „constituiau preparatul de bază, ce incumba și o puternică valoare cultural identitară” (p. 109). Și în prezent, gospodinele prepară produse culinare tradiționale, dintre care *peturi* (foi subțiri de aluat, preparate din făină albă și ouă) și *târhână* („găru frămt la moară (nu măținat!), nicatu tu lapti, tricutu tu țiru și uscatu la soară”). În continuare, coautorii ne oferă informații despre: țesutul de forma unui clopot sau căciuli pentru coacerea pâinii confecționate numai de către femei; țesutul covoarelor tradiționale, care a devenit o sursă rentabilă de completare a venitului aromânilor, produsele

finite ajungând în Australia, Germania, Franța, Austria, America etc.

Sunt redată în imagini: un proprietar de oi din Boboștița; prinderea oilor cu cârlibana; simbolul șarpelui pe cârlibană; stână în munții din sud-estul Albaniei; cal cu sămar din Moscopole; catâr cu sămar din Șipsca; coborârea lemnului în Pleasa de Sus; oameni la culcușul cartofilor în Șipsca; clăi de fân în Moscopole; un meșter pietrar din Moscopole; fierar la lucru din Moscopole; finalizarea gardului din fier forjat; produse lactate vândute în piața din Corcea; moscopoleană cu sufrălu (masa mică) și sucitorul (șuțală) în mână, pregătită să înceapă lucrul; prepararea peturilor; prepararea târhânelului; plăcintă făcută la țest în Moscopole; interiorul unei case din Moscopole; detalii de covoare din Moscopole.

Cea de-a treia secțiune *Chipuri* este dedicată familiei tradiționale. Coautorii remarcă respectul aromânilor din Albania, din zona Corcea acordat stăpânei casei, care „își revărsa autoritatea ca o veritabilă matroană romană asupra tuturor adulților familiei; ea ținea punga cu bani și distribuia sarcinile casnice nurorilor” (p. 125).

Coautorii redau în imagini: familii din Moscopole și Șipsca; aromânce din Corcea, alături de preotul Dumitrache Veriga. De asemenea, în cadrul celei de-a patra secțiuni *Chipuri pe cruci*, coautorii redau în imagini chipuri pe morminte.

În cea de-a cincea secțiune *Protejarea casei* coautorii surprind practicile și superstițiile referitoare la construcția casei. Și la aromâni există credința că uciderea șarpelui casei „atrăgea nenorocire, mari pagube în gospodărie și chiar moartea membrilor familiei” (p. 138).

Coautorii redau în imagini: protejarea casei în Moscopole (păpuși agățate la casele în construcție, usturoi, fir alb-roșu la poartă sau ușa casei); coarne de berbec deasupra porții.

În ultima secțiune, *Obiecte tradiționale*, coautorii ne oferă informații despre colecția de artefacte aromânești a lui Pandi Nicea din localitatea Boboștița, precum și despre costumele și obiectele de podoabă ale moscopolencilor. De asemenea, aceste artefacte ale culturii materiale aromâne și costumele aromânești sunt redată în imagini.

O bibliografie selectivă completează acest album care propune cititorilor o abordare interesantă asupra dinamicii mentale și a reconfigurării identitar-culturale ale fărșeroților din zona Corcea.

Sumar

Pentru textele de pe margini (colinde, balade, hori, strigături, descântece, orații de nuntă, lirică populară din 1922) se dă numerotarea:

IOANA POP-TUPIȚĂ:

Colinde: pag.: 160-166.

Baladă: pag. 167-169.

Hori: pag. 170-176.

PAMFIL BILȚIU ȘI MARIA BILȚIU

Colinde: pag. 176-185, 188-191, 193-202.

Orații de nuntă: pag. 185-187.

Slujbă la mînăstire: pag. 188.

Descântec: pag. 192.

Hore: pag. 202.

CORINA ISABELLA CSISZÁR

Lirică populară din 1922: pag. 203-214.

Strigături la nuntă: pag. 232

MIHAELA MARIA DRĂGUȘ

Strigături la nuntă: pag. 226.

MARIA ROMAN

Strigături: pag. 226-231.

FOTO:

CORINA ISABELLA CSISZÁR: coperta I-IV.

CIPRIAN COC: pag. 86-93.

PAMFIL BILȚIU: pag. 106-107.

LIVIA ARDELEAN: pag.: 111-112, 119-122, 126-132.

FELICIAN SĂTEANU: pag.:144, 150, 153.

IOANA POP-TUPIȚĂ: pag. 177.

FLORIN-VASILE POP: pag. 189, 201.

VICTOR TECAR: pag.: 232.